

کتابشناسی خط و کتابت

ناهید حبیبی آزاد

تیرماه ۱۳۸۴ - تهران

کتابشناسی خط و کتابت

ناهید حبیبی آزاد

کتابشناسی خط و کتابت / ناهید حبیبی آزاد، تهران: وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، دفتر برنامه‌ریزی و توسعه کتاب و کتابخوانی، نشر جامه، ۱۳۸۴.
۲۵۵ ص: نمونه.

ISBN: 964-5641-25-x

شابک: ۹۶۴-۵۶۴۱-۲۵-x

فهرست‌ویسی براساس اطلاعات فیبا.

۱. خط - کتابشناسی، ۲. خط فارسی - کتابشناسی، ۳. خوشنویسی - کتابشناسی، الف. ایران. وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، دفتر برنامه‌ریزی و توسعه کتاب و کتابخوانی، ب. عنوان.

ز ۴۰ / ۱۲ ج ۲

کتابخانه ملی ایران ۱۳۸۰-۸۴م

چاپ نخست: ۱۰۰۰ نسخه

معاونت امور فرهنگی

دفتر برنامه‌ریزی و توسعه کتاب و کتابخوانی

نشر جامه

تیرماه ۱۳۸۴ - تهران

فهرست مطالب

۷	مقدمه
۹	کلیات خط و کتابت
۱۱	خط و کتابت در ایران
۵۳	انواع خطوط
۵۵	آرامی
۵۵	ارمنی
۵۶	اوستایی
۵۹	ایغوری
۵۹	بابری
۶۰	بنایی
۶۰	پهلوی
۶۲	پیراموز
۶۳	تعلیق
۶۳	حرفی
۶۳	خروشی
۶۳	سریانی
۶۳	سغدی
۶۴	سومکا
۶۴	سیاق
۶۴	طرز محمدی

۶۴	عبری
۶۴	فنیقی
۶۵	کرسی
۶۵	کوفی
۶۷	میانخط
۶۸	میخی
۷۰	نستعلیق
۷۴	هیروگلیف
۷۴	یونانی
۷۵	کتیبه‌ها
۱۱۳	ابزار نگارش
۱۲۳	خوشنویسی
۱۵۳	خوشنویسان
۲۰۹	خطوط خوشنویسان
۲۲۷	نسخ سنگی - نسخ خطی
۲۵۷	کتابهای لاتین
۲۷۷	نمایه پدیدآورندگان (فارسی)
۲۹۳	نمایه پدیدآورندگان (لاتین)

ای قلم تیز کن زبان بیان
بهر حمد شدای هر دو جهان
سلطان علی مشهدی

مقدمه

تاریخ حیات بشر با پیدایش خط آغاز شد، ولی انسان خرسندی نداد که خط را فقط در حد وسیله تفهیم و تفاهم به کار گیرد، و همانگونه که صوت و صورت را در حالات طبیعی آنها برای ذوق جویای کمال خویش ناکافی یافت و هنرهای موسیقی و نگارگری را با همه دقایق و ظرایف آنها پدید آورد، در کار خط نیز به نفس و تنوع پرداخت. آدمی با اختراع خط پای در مرحله تازه‌ای بر زندگی و تکامل فرهنگ خود نهاد. اما به کار بردن خط بر روی سنگ‌ها و استخوان و پوست حیوانات و اشیاء دیگر و نیز ایجاد ارتباط و انتقال دانسته‌ها به دیگران بدین گونه، بسیار سخت و دشوار بود که پیدایش کاغذ و سپس کتاب این سختی و دشواری را از میان برداشت.

تا قبل از اسلام، دانش و دانستن خط و کتابت همگانی نبود و طبعا گروهی محدود بر خواندن و نوشتن قادر بودند و در آن شرایط، مجال ذوق آزمایی و پرداختن به کیفیات هنری در زمینه نوشتن بسیار تنگ بود. لیکن وقتی پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آله) طلب علم را فریضه دانست و قرآن کریم به قلم و آن چه بدان نگاشته می‌شود سوگند خورد و بزرگمردان صدر اسلام، از جمله مولای متقیان حضرت علی بن ابی طالب (علیه السلام) به کتابت قرآن مفتخر شدند، خط منزلتی رفیع تر یافت و خط کوفی در ۱۲ شکل زیبا و هر شکل با کاربردی خاص (طومار، سجلات، عهود، قلم، دیباچ، مدیج، موصع، ریاس، غبار، حسن، بیاض، حواشی...) به کار گرفته شد و خوشنویسانی چون ضحاک بن حماد سگزی از مردم سیستان و فضل بن سهل، صور خط کوفی را تاسی و هفت شکل رساندند. در اواسط قرن سوم هجری قمری نیز ابوعلی محمد بن حسین بن مقله بیضاوی شیرازی قواعد تحریر ۳۷ صورت خط کوفی را تلقین کرد و خط «محقق» را پدید آورد. سپس خط «ریحان» و بعد از آن «ثلث ریحانی» و «آنگاه خط نسخ» (معروف به خط قرآنی) که با قواعد محکم و آموزش آسان مورد اقبال همه خوشنویسان قرار گرفت، شکل گرفتند و مکتب خوشنویسی ابن مقله در بغداد نیز رونقی بسزا یافت؛ به طوری که یاقوت بن عبدالله یاقوت الحموی (۵۷۴-۶۲۶ ه.ق.) در «معجم الادباء» گفته است:

«ابن مقله وزیر در نوشتن رقا و توفیعات یگانه جهان بود و هیچکس با او برابری نتوانست کرد»

از آن تاریخ تاکنون هنرمندان خوشنویس بر قامت شریف و معنی زیبا، جامه‌ای فاخر دوخته‌اند. قرآن کریم هم که اولین متن نگاشته‌شده با خط نسخ بود صدها بار با انواع خطوط و به وسیله سرشناس‌ترین خطاطان همه عصرها پازنویسی شده است و اغلب کتاب‌های نگارشی‌یافته در سال‌های پیش از اختراع چاپ و بسیاری از دیوان‌های شاعران بزرگ، احادیث نبوی و همچنین سخنان بزرگان علم و دین، به خط خوش خطاطان معروف، به صورت کتاب و رساله یا تابلوها و پرده‌های تزئینی پدید آمدند که بخش عمده‌ای از آن که هم‌اکنون در کتابخانه‌ها و موزه‌های معتبر جهان موجود است، از غنا، عظمت و صحن فرهنگ اسلام و ایران حکایت دارند و جادوی قلم خوشنویسان و مذهبیان و تصویرگران ایرانی را می‌نمایانند.

کتاب حاضر معرفی اغلب آثار مکتوب مربوط به تاریخ پیدایش خط و کتابت، هنر خوشنویسی و سرگذشت بزرگان این هنر و آثار معروف آنان است؛ اما بدون شک علیرغم تمام کوششی که در مدت کوتاه به عمل آمده است این مجموعه حاوی همه آثار مربوط به خط و کتابت و خوشنویسی نیست بلکه تمامی اطلاعاتی است که من یافته‌ام و مشخصات کتاب‌ها و مقالات از قلم افتاده شرط تمامیت کتابشناسی خط و کتابت است.

شیوه تنظیم:

برای تهیه این کتاب از کلیه کتابشناسی‌های عمومی و اختصاصی موجود بهره‌گرفته شده است. این کتاب کلاً دارای دو بخش است. بخش اول شامل کتب و مقاله‌های فارسی است و بخش دوم منابع غیر فارسی را شامل می‌شود.

تنظیم متن بر مبنای موضوع است، ذیل هر موضوع کتاب‌ها و مقالات برحسب حروف الفبای شناسه اصلی یعنی نویسنده تنظیم شده است.

عنوان مقالات و بخشی از کتاب در گیومه « » قرار دارد تا از عنوان کتاب‌ها متمایز باشد.

پیوست‌ها:

به منظور تسهیل در امر بازیابی مدارک مندرج در کتاب نمایه نام نویسندگان به آخر کتاب افزوده شده است.

سپاس:

در خاتمه لازم است از راهنمایی‌های استاد ارجمند جناب آقای فانی تشکر نمایم. از جناب آقای مجید جمفری مدیر کل محترم دفتر برنامه‌ریزی و توسعه کتاب و کتابخوانی و کارشناس ارشد آن دفتر سرکار خانم فاطمه کنارسری نیز سپاسگزارم. آرزومندم که اهل هنر تلاش اینجانب را در تهیه این مجموعه با بزرگواری نگریسته و خطاها و لغزش‌ها را عفو فرمایند.

ناهید حبیبی آزاد

تیر ۱۳۸۴